

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Peder Thun

En foregangsmand indenfor human og veterinær medicin.

Af *Torben Geill*

Overlæge, dr. med.

Under udforskning af slægten Geil (Geill, Gejl) kom fortrinsvis Øster Lindet sogn i Frøs Herred, Haderslev Amt i søgelyset. Slægten besad her gennem mindst to hundrede år, nemlig fra ca. 1700–1900 gårde i nævnte sogn. Egnen har dengang været rig på hedestræknin-ger med gyvelvækst, og slægtsnavnet Gejl er netop den sønderjydske betegnelse for gyvel.

I tidsrummet 1778–1783 støder man i kirkebogen for Øster Lindet flere gange på navnet *Peder Thun (1708–83)*, der var sognepræst på stedet. I Trap's værk „Danmark“ anføres det både i den fjerde udgave (1930) og femte udgave (1967), at Thun var den første, der her i landet udførte kokoppeindpodning på mennesker. Dette er imid- lertid en misforståelse, thi indpodningen af kokopper fandt sted langt senere, idet den engelske læge *Edward Jenner (1749–1823)* først i 1798 publicerede sine gunstige resultater, omend den holstenske lærer *Peter Plett (1766–1823)* allerede i 1791 havde gjort det medicinske fakultet i Kiel opmærksom på, at kokopper, som indpodedes på mennesker, havde en beskyttende virkning overfor smitte med almindelige kop- per. Derimod er det velkendt, at Thun som den første her i Danmark indpodede (inokulerede) smitsomme kopper fra patienter med nævnte sygdom på sunde personer for derigennem at beskytte dem mod senere smitte. Ligeledes er det kendt, at Thun også var den første, der herhjemme indpodede kvægpest på sunde køer for derigennem at gøre dem immune overfor de voldsomt grasserende epidemier af denne sygdom.

Peder Thun blev født i Ribe d. 25/12 1708 som søn af kobbersme- demester *Nikolaj Thun og Helene Pedersdatter*. Han dimitteredes som student fra Ribe Katedralskole i 1729. Skolens rektor *Christian Falster (1690–1752)* gav ham et testimonium, der var præget af stor varme. Efter i nogle år at have virket som huslærer på Lolland ansat-

tes han som hører ved skolen i Ribe i 1732. *Bjørn Kornerup* har i „Ribe Katedralskoles Historie“ givet en interessant fremstilling af Thun's lærergerning. I 1735 rejste han sammen med kollegaen *Bagge Ussing* (1714–74) til København for der at tage teologisk attestats, hvilket skete samme år. I hovedstaden havde der netop været alvorlige kirkelige brydninger mellem den tidligere ortodoksi og den nye hallensiske pietisme. Denne sidste gik af med sejren, og København planlagde allerede store kirkelige reformer i pietismens ånd. Da de to hørere vendte hjem til Ribe, var de derfor dybt grebne af de nye tanker, og de vandt sig omgående ivrige tilhængere blandt skolens øvrige hørere, samt hos pastor *Elieser Beyerholm* (1695–1738). Med ham som fører udgjorde de en lille intellektuel gruppe, der satte sig som mål at bringe pietismen ind i byens religiøse liv. De unge høreres begejstring kom til udtryk på flere måder, dels gennem aftensangsprædikener, dels gennem selve undervisningen, til hvilken den ny katekismus, som Københavns Universitet iøvrigt havde godkendt, blev benyttet. Biskoppen i Ribe *Mathias Anchersen* (1682–1741) og rektor Falster blev stærkt opskræmte, og på et møde med hørerne blev disse bebrejdet for anvendelse af talemåder, der ikke skønnedes at være i overensstemmelse med skriften og med den augsburgske trosbekendelse. Imidlertid viste især pastor Beyerholm sig genstridig, og biskoppen måtte til sidst klage over ham til kancelliet. Endvidere tilstillede rektor Falster alle hørerne et cirkulære med 7 spørgsmål, som de blev bedt om at besvare. Det angives at have været præget af både stor alvor og stor mildhed, og det begyndte således: „Elskeligste Collegæ og Venner“. I sin redegørelse til Falster måtte Thun indrømme, at han til skolens disciple havde uddelt den nye katekismus til erstatning for den tidligere benyttede. Han forsvarede sig med, at den var billigere og indeholdt „flere herlige Skriftens Sprog“, som rektor netop havde krævet, at disciplene skulle kunne. Iøvrigt gjorde Thun opmærksom på, at den nye katekismus var blevet billiget af ingen ringere end biskoppen over Sjællands Stift *Christen Worm* (1672–1737). Thun understregede yderligere, at han ikke kunne fatte, at han skulle have handlet ulovligt, men han måtte dog indrømme, at han først burde have forespurgt hos rektor eller biskop. Ifølge sidstnævntes ordre var de famøse katekismer allerede blevet tilbageleveret af disciplene. Både rektor og biskop fandt hørernes redegørelse for tilfredsstillende, men

spændingen mellem biskoppen på den ene side og pastor Beyerholm og hørerne på den anden side holdt sig dog et stykke tid. Biskoppen udtalte: „her kommer nogle Grønskollinger frem, som næppe er krøbne af Skolen“, og hørerne blev sammenlignet med det dyr i Johannes' Åbenbaring, der „stod op og talte bespottelige Ting“.

Thun opnåede i 1741 kald som sognepræst for menighederne i Hjortlund og Kalvslund i Ribe stift. Her virkede han i 37 år. Samtidig besad han ejendommen Meilbyegaard i Farup sogn beliggende vest for Hjortlund, og det var her, at han foretog sine forsøg med indpodningen af kvægsyge. Landbruget har åbenbart stillet for store krav til ham, thi i 1769 indsendte han anmodning til Generallandvæsenskollegiet om tilladelse til at frasælge $\frac{2}{3}$ af sin ejendom. Da han efterhånden også følte, at det kirkelige arbejde i de to sogne belastede ham for meget, ansøgte han i 1778 kongen om tilladelse til at bytte kald med sin tidligere personlige kapellan, nu sognepræst i Øster Lindet sogn (Frøs herred, Haderslev amt) *Christian Foersom*, der iøvrigt var hans svigersøn. I Øster Lindet tilbragte han sin sidste tid som sognepræst, indtil han i maj 1783 tog sin afsked grundet på svagelighed. Han døde d. 16/8 1783 og hensattes i åben begravelse i Øster Lindet kirke.

Thun var gift to gange nemlig

I. d. 5/2 1743 med *Kirstine Sophie Lang*, f. 15/1 1725, død 2/2 1747. Hun var datter af pastor Jørgen Lang og hustru Sophie Stauning. I ægteskabet var der to døtre: *Anna Cathrine* (f. 1743) og *Ellen Sofie Kirstine* (f. 1745).

II. d. 8/6 1748 med *Elisabeth Lange*, f. 2/6 1721, død 1758. Hun var datter af pastor Andreas Lange og hustru Mette Christiansdatter. I dette ægteskab var der fire sønner og to døtre, nemlig *Nicolai* (f. 1749), *Andreas* (f. 1750), *Mathias* (f. 1752), *Kirstine* (f. 1754), *Benoni Gotlob* (f. 1756) og *Vibeke Margrethe* (f. 1757).

- Datteren Anna Cathrine blev gift med organist i Ribe *Frederik Nissen* (ca. 1740–82). En søn i dette ægteskab var den senere rektor ved Metropolitanskolen i København professor *Niels Lang Nissen* (1771–1845). Datteren Ellen Sofie Kirstine blev gift med pastor *Christian Foersom* (1735–96), Øster Lindet, senere provst i Hjortlund og Hygum. I dette ægteskab var sønnen *Peder Thun Foersom*, (1777–1817), den senere så berømte skuespiller. Datteren Vibeke Margrethe i

Thun's andet ægteskab blev gift med pastor *Niels Holmboe Thorup* (1733–1803). En søn i dette ægteskab var rektor ved Ribe Katedral-skole *Peter Nicolai Thorup* (1780–1846).

Kopperne

Kopper skal i det tredje årtusinde f. C. være ført til Kina med Hunnerne (hunneryge), men senere bredte sygdommen sig via Indien og Arabien til Europa. Den var almindeligt udbredt gennem hele Middelalderen, hvor ifølge et gammelt ordsprog: „ingen kunde undgå kærlighed eller kopper“. I 1592 hærgede der en voldsom epidemi på Sjælland, hvor halvdelen af befolkningen døde. Sygdommen blussede op påny i 1656 og i det 18. århundrede nåede epidemierne deres højdepunkt. *Thorvald Madsen* (1870–1957) betegner kopperne som nævnte ånhundredes værste svøbe, dels grundet på den almene udbredelse, dels grundet på den enorme mortalitet. Ifølge *H. Callisen's* (1740–1824) skøn døde der ialt ca. 45 millioner af Europas befolkning af sygdommen. *Julius Petersen* (1840–1912) har givet en både grundig og meget fængslende skildring af de store koppepidemier.

Tabellen viser antallet af fødsler og dødsfald i Øster Lindet Sogn i tidsrummet 1736–1785. I denne 50-årige periode var der et befolkningsunderskud i 19 af de pågældende år. Det vil ses, at intervallerne mellem de tydelige underskud andrager fra 3 til 7 år, hvilket svarer til, hvad man kender fra opgørelser fra andre kopperamte områder. Det var fortrinsvis børn og yngre, der døde i Øster Lindet Sogn, og ikke sjældent ser man, at en familie helt udslettes i løbet af kort tid. I nogle tilfælde har sognets præst noteret i kirkebogen, at døden var forårsaget af kopper.

Koppeindpodningen (koppeinoculationen, variolationen) er herhjemme blevet indgående omtalt i Julius Petersens bøger og afhandlinger. Proceduren bestod i, at man tog lidt materie fra en kopperustel og indpodede det i huden eller næseslimhinden på raske personer, der herefter fik sygdommen som regel i mildere grad og udviklede immunitet mod senere smitte. Behandlingen har været kendt allerede i det gamle Kina, og den anvendtes en del i Europa under Renaissance, da man kunde „købe kopper“ (koppeskorper) til beskyttelse af især børnene under de store epidemier. *Thomas Bartholin*

Fødsler og dødsfald i Øster Lindet Sogn 1736–1785.

Årstal	Fødte	Befolknings-		Årstal	Fødte	Befolknings-		
		Døde	overskud			Døde	overskud	
1736	19	22		3	1762	21	15	6
1737	27	3	24		1763	38	39	1
1738	16	12	4		1764	20	24	4
1739	18	14	4		1765	26	8	18
1740	26	13	13		1766	19	24	
1741	18	18	0		1767	29	24	5
1742	17	27		10	1768	19	} 32	6
1743	20	24		4	1769	19		
1744	23	13	10		1770	27	35	8
1745	13	20		7	1771	22	16	6
1746	21	20	1		1772	28	24	4
1748	20	37		17	1773	14	22	
1749	25	21	4		1774	22	9	13
1750	17	18		1	1775	22	9	13
1751	23	21	2		1776	17	19	
1752	26	23	3		1777	26	15	11
1753	14	17		3	1778	15	19	
1754	24	9	15		1779	26	35	
1755	23	31		8	1780	25	15	10
1756	20	14	6		1781	22	18	4
1757	20	23		3	1782	20	14	6
1758	21	20	1		1783	18	10	8
1759	21	13	8		1784	16	17	
1760	20	15	5		1785	14	16	
1761	25	21	4					

(1616–80) omtalte indpodningen af kopper, men tillagde dog ikke metoden større betydning. Først i begyndelsen af det 18. århundrede udbredtes kendskabet til indpodningen i Europa. En græsk læge *Emmanuel Timoni* (o. 1714) skrev en afhandling om metoden, og en læge i Smyrna *James Pylarino* (1659–1715) meddelte det succesfulde resultat af indpodning på egne børn. Men det var dog især indpodningens indpas i de højere kredse, der bidrog til at skabe interesse for den. Den engelske gesandtfrue i Constantinopel *Lady Montague* († 1762) lod i 1717 sin 6-årige søn indpode med gunstigt resultat, og nogle år senere blev også en datter i London indpodet. Prinsen af

Afsnit af Thun's Pro Memoria af 19/1 1770. Heri omtales for første gang hans indpodningsforsøg med kopper.

Wales lod herefter sine børn indpode, heriblandt den senere danske dronning *Caroline Mathilde* (1751–75). Trods megen modstand fra den engelske kirke stiftede biskop Maddox i Worcester et selskab til koppeindpodningens udbredelse. Stor betydning havde det også, at den berømte franske forsker og opdagelsesrejsende *Charles Marie de la Condamine* (1701–74) udsendte en afhandling „Mémoire sur l'inoculation de la petite vérole“ i 1754, og samme år gik „Royal College of Physicians“ også ind for sagen. Condamine's skrift forelå i dansk oversættelse i 1755, men nok så vigtigt for indpodningens landvinding her i landet var dog genferlægen *J. A. Butini's* (f. 1723) skrift, udgivet i Paris i 1752 og allerede oversat til dansk i 1753. Der hersker en del usikkerhed med hensyn til hvem, der har besørget oversættelsen. Er det kirurgen og fødselslægen *Christian Johan Berger* (1724–89) eller livmedicus *Johan Just von Berger* (1723–91)? Begge var kendte læger og velbevandrede i fransk, førstnævnte havde endog haft et længere studicophold i Strasbourg, men von Berger's meget store interesse netop for koppeindpodningen gør det dog sandsynligt, at han har været oversætter af Butini's værk.

Under alle forhold må det imidlertid anses for rimeligt, at denne danske oversættelse har spillet hovedrollen som igangsætter for kop-

Cristen Friis Rottbøll.
Medicinsk-historisk Museum.

peindpodning her i landet, ligesom Peder Thun må have haft bogen i hænde. Oplysninger fra ham om koppeindpodning forekommer først i det Pro Memoria vedrørende kvægsygeindpodning, som han d. 19/1 1770 indsendte til Generallandvæsenskollegiet. Det hedder heri: „Jeg har for sexten Aar siden, maaskee før nogen anden her i Landet, inokuleret med egen Haand Børne-Kopperne på sex af mine Børn med allerønskeligste Sukses“. Den samme oplysning giver han i „Juridiske, medicinske og oeconomiske Tidender“, 1770 nr. 18, samt i det trykte skrift „Efterretninger om Qvægsygens Indpodning“, som sam-

me år blev udgivet på det nystiftede „Kongelige Landhusholdnings-selskab's“ foranledning.

De seks børn, der her kan være tale om, må have været de to døtre af første ægteskab, fødte 1743 og 1745, samt de første fire børn – tre sønner og en datter – af andet ægteskab, fødte 1749, 1750, 1752 og 1754. Der er således intet til hinder for, at i hvert fald de fem ældste børn er blevet indpodet i 1754, det sjette derimod formentlig først året efter.

Næsten samtidig hermed foretog fysikus i Tønder *Johan Christian Fabricius (1705–75)* indpodning på sine to sønner i juni 1754. Hans indberetning om det gunstige resultat til Collegium medicum oplæstes her d. 5/3 1755, og d. 27/3 1755 antoges den med nogle forbedringer vedrørende teknikken til offentliggørelse i *Acta medica*. Et tidsskrift med dette navn var i perioden 1671–79 blevet udgivet af Thomas Bartholin, og Collegium medicum havde dette i erindring, da det i 1752 bestemte sig for at udsende et nyt tidsskrift, der også skulle benævnes *Acta medica*. Det første bind publiceredes i 1753, men det planlagte påfølgende bind tryktes aldrig, vistnok fordi kollegiets energiske direktør *Matthias von Güldenchrone (1703–53)* døde i oktober 1753.

Det varede meget længe, førend Fabricius' indberetning publiceredes. Først næsten 10 år senere blev den sammen med nogle andre indberetninger om koppeindpodning oplæst af *Christen Friis Rottbøll (1727–97)* i det „Kiøbenhavnske Selskab af Lærdom og Videnskabs Elskere“, og i 1765 trykt her. Afhandlingen har følgende titel: „Forsøg til en nye Grund-lære om Koppernes Indpodning“. Året efter (1766) udsendte Rottbøll en bog om samme emne: „Afhandling om Smaae-Kopperne“. Her refereredes Fabricius' indpodning på sønnerne, endvidere hans oplysninger om, at kancellirådinde Boediker, Åbenrå, selv havde indpodet sine seks børn i 1757 med godt resultat efter Fabricius' forskrifter, samt at *pastor Neve's søn*, der var stud. theol., havde indpodet 40–60 børn på Rømø ligeledes uden dødsfald. Yderligere er der i Rottbøll's bog en indberetning fra den medicinske student *Georg Wilhelm Barfoed*, der i 1756–57 indpodede ialt 102 personer i alderen 1/2–36 år. Der var ingen dødsfald blandt de indpodede, men derimod smittede nogle af disse andre børn på stedet med to dødsfald til følge. Denne hændelse gjorde et så voldsomt ind-

tryk på Barfoed, at han helt opgav at foretage flere indpodninger. Han døde iøvrigt kort tid senere, medens han var i færd med at udarbejde en disputats.

Rottbøll's bog refererede tillige et brev fra von Berger til de la Condamine i Paris. Von Berger omtalte her, at man i august 1754 indpodede kopper på en af hovedstadens fornemste og smukkeste damer baronesse *Caritas Emilie Bernstorff* (1733–1820). For at opnå det bedst mulige resultat havde man ladet *dr. James Dargent* (1724–1810?) fra London komme, og denne foretog da indpodningen sammen med von Berger og i nærværelse af hofkirurg *Hans Frederik Wohlert* (1703–79). Indbegrebet skildres som meget vellykket, omend sandheden var den, at baronessen pådrog sig kopperne i ret svær grad og fik udtalte ar derefter. Von Berger meddelte iøvrigt de la Condamine, at man i Danmark hidtil intet havde publiceret om kopperindpodningen udover hvad der var blevet refereret i tidsskriftet „*Mercure danois*“. Man havde stillet sig tilfreds med de danske oversættelser af Butini's bog om indpodningen og af „de la Condamine's fortræffelige afhandling“ om det samme emne.

Der er ingen tvivl om, at indpodningen på baronesse Bernstorff vakte betydelig opsigt i det lille Danmark og især dets småborgerlige hovedstad. Grotesk virker nu til dags forordet til Rottbøll's bog, hvor baronessen helt overstrømmende hyldes for sit mod og sin intelligens. Men givet er det, at nævnte begivenhed i væsentlig grad stimulerede hoffets interesse for sagen, og yderligere udkom i 1755 den danske oversættelse af de la Condamine's skrift om indpodningen. Efter von Berger's og Wohlert's råd lod kongen derfor i august 1755 to mindre huse i København indrette, det ene med selve indpodningen for øje, det andet til isolation og behandling af de opståede koppetilfælde. Ved disse huse ansattes Wohlert og Rottbøll, og da sidstnævnte i 1756 rejste udenlands, remplaceredes han af *dr. Nikolai Bertram* (1714–58), der gjorde tjeneste der til sin død i 1758. Det anførtes, at 50 børn blev indpodet, og at det eneste dødsfald der registreredes, var hos et barn, der tillige var smittet med kighoste. Imidlertid var indpodningen af kopper ikke populær, og da der tilsidst ingen meldte sig trods von Berger's gentagne opfordringer, lod kongen i 1760 indpodningsanstalten lukke. Det skal dog anføres, at i perioden 1756–1764 indpodede *dr. Carl Jensenius* (1726–95) ca. 140 perso-

ner. Kongens holdning til indpodningen må betegnes som værende positiv, og d. 10/6 1760 blev kronprinsen indpodet. Fra von Berger's hånd foreligger der en beretning derom i Rottbøll's bog. Af historisk interesse er det også, at *Johann Friedrich Struensee* (1737–72) i 1763, medens han var fysikus i Altona, slog stærkt til lyd for koppeindpodningen. I en afhandling i Schleswig-Holsteinsche Anzeigen gav han i tysk oversættelse et uddrag af Lady Montague's breve, der da netop var publiceret. Han fremhævede metodens nemhed og sikkerhed, der især gjorde den „egnet hos det smukke køn“.

I de følgende år gjordes der talrige forsøg på at genoprette en indpodningsanstalt. Der nedsattes en kommission, bestående af Struensee, von Berger og Jensenius, og d. 1/12 1769 tiltrådte kongen planen om at indrette gården „Solitude“ udenfor Nørreport til en sådan indpodningsanstalt for 48 personer. Åbningen fandt sted i juni 1770, men det kneb fortsat med tilgangen, hvorfor man overvejede at henlægge anstaltens ledelse fra Fattigvæsenet til Kgl. Frederiks Hospital. I Collegium medicum var der dog betænkeligheder med at ophæve det gældende forbud mod indpodning i selve hovedstaden. Sagen forsinkedes ved Struensees fald i 1772, og til trods for de store koppeepidemier, der fortsat rasede i hovedstaden, mistede indpodningsanstalten efterhånden helt sin betydning, hvorfor den i 1783 helt lukkede.

Vilhelm Møller-Christensen (f. 1903) har i sin tiltrædelsesforelæsnings som professor i medicinens historie i 1966 gjort opmærksom på, at der i 1792 opførtes en lille toetages bygning på grunden mellem den daværende fødselsstiftelse i Amaliegade og Kirurgisk Akademi i Bredgade med den hensigt her at lade foretage inokulation af kopper, såfremt denne sygdom atter skulle vise sig. Bygningen blev imidlertid såvidt det vides ikke taget i brug til sit oprindelige formål, men derimod til behandling af de talrige nyfødte, der havde fået gonorrhøisk øjenlidelse. Den var en overgang yderst forfalden og blev af studenterne benævnt „Sumpen“, men efter at den er blevet grundigt restaureret og ført tilbage til sin oprindelige skikkelse, danner den i dag en værdig ramme for den af Møller-Christensen skabte medicinsk-historiske leprasamling. (Medicinsk-historisk Museum)

Kvægsygen

Peder Thun's anden videnskabelige indsats var indpodninger mod kvægsygen (kvægpesten). Samtidig med de store epidemier af smittsomme sygdomme, spec. pest og kopper, blandt Europas befolkninger, rasede der i begyndelsen af det 18. århundrede også en pestlignende sygdom blandt hornkvæget. Sygdommen, der ikke må forveksles med mund- og klovsygen, er karakteriseret ved svære slimhindenekroser, især i fordøjelseskanalen, med slimafsondring, diarreer, dehydrering og feber, i de allerfleste tilfælde med dødelig udgang til følge. *Julius Petersen* har givet en fortrinlig skildring af sygdommens epidemiologi. Den opstod i Asien, hvorfra den bredte sig til Østeuropa, især Ungarn, hvorfor den oprindeligt benævntes „den ungarske kvægsyge“. Smitten videreførtes til Tyskland, Holland og England, medens Danmark foreløbigt gik fri. I begyndelsen af 1745 viste den sig imidlertid i Sydsjælland, hvorfra den hurtigt bredte sig til hele landet. Man stod ganske magtesløst overfor denne alvorlige sygdom med dens enorme mortalitet. Det befalede præsterne i Sjællands stift at bede for sygdommens ophør, og den meget ivrige præst *Andreas Agerbech* (1702–70), der iøvrigt havde fået lægeuddannelse i Tyskland som elev af den store pietistiske læge *Georg Ernst Stahl* (1660–1734), holdt på Bornholm en prædiken, i hvilken han så årsagen til kvægsygen i den omstændighed, at „det umælende Fæ eies af onde og ugudelige Mennesker“, blandt hvilke han især nævner „Hoerkarle, Kromænd, gierrige Blodsugere og stadselige Møer i buntede Klæder og narriske Baand“. Kun kongen var efter Agerbech's mening skyldfri. Medens visse læger, således som den gamle *Johannes Gottlieb Bötticher* (1676–1762) nærmest havde Agerbech's indstilling om, at det var Herrens tugtelse af den ugudelige menneskehed, og medens Collegium medicum forholdt sig ganske passivt, fremkom de to medicinske fakultetsmedlemmer *Georg Detharding* (1671–1747) og *Balthazar de Buchwald* (1697–1763) med to afhandlinger om kvægpesten, hvilke blev fremlagt og oplæst i det „Kiøbenhavnske Selskab af Lærdoms og Videnskabs Elskere“ i 1745 og trykt i dets skrifter i 1746. Detharding havde gjort den iagttagelse, at ved obduktionen af de døde dyr fandtes galdeblæren stærkere fyldt end normalt, samt at der hyppigt kunne påvises galdesten. Yderligere fremhævede han med stor bestemthed,

at de gængse teorier om, at sygdommen skyldtes „slet og forraadnet Foder eller i en nedfalden ond Taage“, måtte forkastes, men at det drejede sig om „en fra Tartariet og gennem Europa ført ligefrem smitte“. Han docerede videre, at denne gift var specifik og kun angreb hornkvæget. Buchwald's afhandling beskæftigede sig i væsentlig grad med kvægsygens årsagsforhold og dens behandling uden at bringe noget egentligt nyt. Det samme bind af selskabets skrifter bragte en tredje afhandling om kvægsygen. Den er af *Ludvig Holberg (1684–1754)*, der i sin egenskab af godsbesidder er stærkt interesseret, ikke mindst økonomisk. Holberg's afhandling er klar og velskreven, vel nok den bedste af de tre. Han understregede, at smitten måtte være kommet fra Asien, og han raillerede stærkt over den almindelige overtro, at den store komet, der netop havde vist sig, skulle spille nogen som helst rolle. Holberg sluttede med at give lægevidenskaben en lille salut: „aldrig have Fysici taget mere Feil under deres Gisninger og Medici i deres Recepter.“ Efterhånden ebbede kvægsygen ud i 1752, men da skal den have kostet Danmark over 2 millioner stk. kvæg.

I 1762 blussede kvægsygen imidlertid op påny. Den nåede fra Holsten og Slesvig op i Jylland, og den var især meget voldsom i Kolding Amt, hvorfra den bredte sig videre til Fyen. Kongen og regeringen udsendte d. 3/9 1762 en forordning, der forbød kvægmarkeder i hele Danmark, endvidere forbud mod opkøb af kreaturer i de smittebefængte egne, samt advarsel mod køb af huder fra dyr, døde af sygdommen. Den smittefare, der var knyttet til sådanne huder, er iøvrigt velkendt fra engelske læger. Således anfører *Daniel Peter Layard (1720–1802)*, at smitte med kvægsyge på denne vis overførtes fra Danmark til England.

En række indberetninger og korrespondencer fandt iøvrigt sted her i landet i tidsrummet 1745–47 og 1763–71, netop da kvægsygen grasserede, og de kan studeres i Kommercekollegiets akter i Rigsarkivet i København. I fyrreerne må kvægsygen have været særlig slem på Tønderegnet, hvor landmænd flere gange sendte skrivelser til kongen, og hvor amtmand *Friedrich Wilhelm von Holstein (1703–67)* anmodede fysikus i Tønder *Johan Christian Fabricius* om at foretage observationer vedrørende kvægsygen og specielt stille forslag om dens bekæmpelse. I årene 1745–56 afgav Fabricius derfor fire lange

erklæringer, der sluttede med et forslag om „Præservations-Cur“, der er dels af hygiejnisk, dels af medikamentel karakter.

I tilslutning til kvægsygens genopblussen i tredserne foreligger en større betænkning i manuskript med titlen „Anmærkninger over den grasserende Qvæg-Syge 1763“. Den er affattet af provincialmedicus på Lolland-Falster dr. med. *Wilhelm Hahn (1707–1802)*. Han gav her en grundig klinisk beskrivelse af sygdommen og foreslog brugen af bestemte medicaminæ. Samme år rettede Kommercekollegiet en forespørgsel til dr. *Claude Bourgelat (1712–1779)*, der i 1762 var blevet udnævnt til direktør for L'Ecole Royale Vétérinaire i Lyon, verdens første veterinærskole. Bourgelat's rapport, der findes i Rigsarkivet, foreslog forskellig medikamentel terapi, men oplyste intet om indpodning af kvægsygen. Korrespondencen med Bourgelat havde imidlertid til følge, at *Peter Christian Abildgaard (1740–1801)* sammen med to andre læger på kongeligt stipendium i 1763 sendtes til Veterinærskolen i Lyon. Abildgaard opholdt sig der til 1766 og erhvervede de kvalifikationer, der gjorde ham selvskrevet til at overtage ledelsen af den i 1773 i København (Christianshavn) oprettede Veterinærskole.

Indpodning af kvægsyge på køer fandt allerede sted i Braunschweig i 1746, hvor ifølge en anonym meddelelse 9 af de 19 indpodede dyr overlevede. I 1755 udførtes der indpodningsforsøg i Holland af *Nozeman (1721–1786)* og medarb. og i 1757 i England af *Layard*. En afhandling, publiceret i Braunschweig i 1763, fortjener særlig interesse. Den er benævnt „Versuch einer nähern Erklärung der Hornviehseuche, nebst einigen Wahrnehmungen über die Einpropfung derselben“. Selvom også dette skrift er anonymt, bærer det dog præg af at være forfattet af en kyndig person i høj position, hvilket fremgår af, at han fra august 1760 foretog sine undersøgelser og indpodninger på sin høje herre, hertugens, befaling og i samarbejde med den fyrstelige apoteker *Böhl. K. L. Schwab* har i 1848 peget på, at forfatteren til nævnte skrift sandsynligvis kan have været *Johann Adam Kersting (1727–84)*, der var overhofhestelæge samt direktør for dyrlægeskolen i Hannover. Man ved, at han af sin regering blev udsendt til de kvægsygeramte områder med indpodningsforsøg for øje, bl.a. også til det Bernstorff'ske gods Gartow. Interessant er det, at han på forhånd næppe har været begejstret for at foretage indpodninger, idet

han i skriftet bemærker, at det allerede gennem mange tidligere forsøg er blevet fastslået, at kvægsygen kan forebygges gennem indpodning. Det skal bemærkes, at de gunstige resultater af de Braunschweig'ske indpodninger blev omtalt i „Kiøbenhavnse Adresse-Contoir's Efterretninger“ fra 1764.

Af medicinsk-historisk værdi er også et mindre arbejde om kvægsygen med titlen „Versuch von der Natur der Viehseuche und der Art sie zu heilen“, forfattet af Johann Friedrich Struensee og i 1764 publiceret i „Schleswig-Holsteinische Anzeigen“. Selvom afhandlingen er klar og næsten elegant skrevet, giver den ikke noget nyt. Efter den gængse opfattelse er årsagen til kvægsygen et „Miasma“, der gennem luften trænger ind i den dyriske organisme, og der opstår en „Crisis“, når Miasma drives ud. Struensee slutter sin artikel med at stille en række spørgsmål, hvoraf eet lyder: „Warum die Einpflanzung der Viehseuche nützlich sei könne, wenn es zuverlässig, dass ein Thier so sie einmal überstanden, solche nicht wieder bekomme?“ En lille bog af *Joh. Georg Krünitz* (1728–96) i 1767 giver iøvrigt en oversigt over de indpodningsforsøg, der havde fundet sted i tidsrummet 1755–66. Det drejer sig om i alt 9 referencer.

I begyndelsen af 1764 sendte Thun en skrivelse til kammerkollegiet, hvor den behandledes på et møde d. 13/2 s.å. og videresendtes til kommercekollegiet. Desværre har det ikke været muligt at finde Thun's skrivelse, der ikke er arkiveret noget af stederne, men det fremgår imidlertid af mødeprotokollerne, at han mente at have fundet en metode til „at præparere sundt Qvæg, at det ei kand faae Sygdommen“. Thun's oplysninger må imidlertid have været særdeles sparsomme, hvorfor kommercekollegiet d. 24/3 s.å. henvendte sig til stiftamtmand *Hans Schack* (1735–96) i Ribe for at erfare nærmere. Schack svarede, at han havde beordret fysikus *Levin Andreas Wernecke* († 1772) til at undersøge spørgsmålet og skaffe flere oplysninger fra Thun. Imidlertid må Wernecke's henvendelse have været negativ, thi stiftamtmandens svar til kommercekollegiet går ud på, at „Thun ikke egentlig har villet udtale sig med hvad det var for et Præservativ eller Medicament hand har udfundet“. Kommercekollegiet drøftede herefter sagen påny, og d. 19/5 s.å. tilskrev det atter stiftamtmanden, der skulde anmode Thun om at indsende de ønskede oplysninger direkte til kommercekollegiet. Herefter hører man ikke mere til sagen,

Efterretninger
om
Kvægsygens Indpodning,
indsendte til
Det Kongelige Danske
Land- og Huusholdings Selskab
af
Peder Thun,
Sognepræst til Hjortelund og Calslunds Menigheder, samt Selskabets
koresponderende Medlem,
med
Selskabets
højsøjede Erindringer,
og
udsatte Extra-Premier,
for
nye Erfaringer og nøjagtigere Beviis
paa
Kvæg-Indpodningens Nytte,
efter Hr. Pastor Thuns Indpodnings-Maade.

Kjøbenhavn,
Trykt hos Nicolaus Møller, Kongl. Hof- Bogtrykker.

1770.

P. Thun

Titelbladet til Thun's skrift om kvægsygen.

og der findes ikke flere notater i kommercekollegiets mødeprotokol. Sandsynligvis har Thun ikke svaret på henvendelsen, måske fordi han har følt sig krænket over Wernecke's indblanding. Det må erindres, at bortset fra få undtagelser interesserede lægestanden sig ikke for de veterinære sygdomme, der i stor udstrækning varetoges af præsterne, idet disse i landområderne ofte besad landejendomme og kvægbestand. En vis rolle kan det også have spillet, at Wernecke var en indvandret tysk læge, medens Thun synes at have været en i national henseende stærkt dansksindet mand, hvilket hans filologiske småarbejder kunne tyde på. Men Thun's tavshed kan dog muligvis også skyldes, at han selv har følt, at indpodning af et enkelt kreatur var utilstrækkeligt til at begrunde en ny behandlingsmetode på. Det er vel også rimeligt, at Thun i nogen grad mistede interessen for sagen i de følgende år, idet kvægsygen på egnen ebbede ud. Først nogle år senere, da sygdommen atter blussede op i 1769, foretog han nye indpodningsforsøg. Den 19/1 1770 indsendte Thun et Pro Memoria til Generallandvæsenskollegiet. Denne skrivelse, der findes i Rigsarkivet, videresendtes til Landhusholdningsselskabet, hvilket lod den trykke i „Kiøbenhavnse Adresse-Contoir's Efterretninger“ af 20/2 1770. En fyldigere redegørelse vedrørende Thun's forsøg publicerede selskabet i „Juridiske, medicinske og oeconomiske Tidender“ nr. 18 og 28, 1770, og endelig lod Selskabet hele Thun's beretning udsende som et selvstændigt skrift samme år. Titlen lød „Efterretninger om Qvægisygens Indpodning“.

Om indpodningen i 1762 hedder det: „Aar 1762 døde alle mine Fæhoveder. Jeg købte derpaa en halv Aar gammel Kalv og inokulerede Fæ-Sygdommen paa den samme. Efter elleve Dages Forløb da den let og vel havde alting overstaaet, satte jeg den strax ind i det syge Huus, uden nogen foregaaende Renselse. Den stod der en tre Ugers Tid uden nogen Anfægning; jeg lod det dog derved ikke forblive, men satte den hen i Sognet ind i et Huus til trende syge Høveder, ja blev bunden i Baas ved dem, hvilke alle tre en efter anden bortdøde; men den kom efter fire Ugers Forløb sund og frisk igjen“.

De nye forsøg, som Thun foranstaltede i 1769, var følgende: der indpodedes ialt 19 dyr. Indpodningsmaterialet var fortrinsvis næsesekret men også mundsekret, endvidere galde fra dyr, døde af sygdommen. Indpodningsstedet var den såkaldte „Doglap“ d.v.s. den på

kreaturets bryst nedhængende hudfold. Af 8 indpodede køer overlevede 5, af 7 kvier 3 og af 4 stude kun een. Alt ialt overlevede således 9 af de indpodede 19 dyr eller knapt halvdelen. Thun anfører i sin beretning, at „uformodede Hændelser har spildt nogle Liv“.

Der er ingen tvivl om, at det sted, hvor Thun's beretning blev modtaget med størst interesse, var „Det Kongelige Danske Landhuusholdnings Selskab“. Dette var stiftet d. 29/1 1769 med den meget energiske nationaløkonom *Christian Martfelt (1728–90)* som sekretær. Selskabet havde 250 medlemmer, nemlig overordentlige, ordentlige og korresponderende. Denne sidste gruppe, i hvilken også Thun blev optaget omfattede fremsynede landmænd, præster, lærere samt andre interesserede med begrænsede midler. Den nævnte gruppe betalte ikke kontingent og kunde derfor heller ikke deltage i generalforsamlingerne eller vælges ind i bestyrelsen. Selskabets formål var blandt andet at vække landbrugets interesse for reformer, bl.a. ved at udskrive prisopgaver. I „Kiøbenhavnske Adresse-Contoir's Efterretninger“ af 4/7 1769 gives der en fyldig omtale af selskabets fundats, sammensætning og formål, derunder også om præmierne, der ansættes til „fra 5 til 500 Rigsdaler, men ikke før dertil er Penge i Kassen“.

Til Thun's betænkning, der aftryktes i tre numre af „Kiøbenhavnske Adresse-Contoir's Juridiske, medicinske og oeconomiske Tiden-der“ i 1770, føjede Martfelt kommentarer, hvilke udtrykte ros til Thun samt opfordring til at indsende meddelelser fra anden side. I tidsskriftets nr. 30 oplystes det, at Landhuusholdningsselskabet havde bestemt sig til at lade Thun's afhandling trykke som et særligt skrift og uddele det til landmænd. Yderligere besluttedes det at udskrive en prisopgave til fortsatte indpodningsforsøg med Thun's teknik. Besvarelsen af fem stillede spørgsmål kunde belønnes med 1. præmie (stor guldmedaille eller 100 rigsdaler), 2. præmie (lille guldmedaille eller 50 rigsdaler) og 3. præmie (stor sølvmedaille eller 20 rigsdaler). Karakteristisk for Thun's store iver og interesse for spørgsmålet var et indlæg fra ham selv dateret d. 23/8 1770 og publiceret i ovennævnte tidsskrift. Han søgte her at besvare de stillede fem spørgsmål ud fra sine erfaringer fra de tidligere forsøg.

Hvormange der reagerede på Landhuusholdningsselskabets nye prisopgave, der skulle besvares inden 1/8 1771, er ikke godt at vide. *Poul Hansen* meddelte i 1890, at han havde fundet to besvarelser mellem

Pieter Camper.
Privat eje.

Generallandvæsenskollegiets akter. På hovedgården Eskildstrup ved Sorø foretog man indpodningsforsøg på ialt 93 dyr, hvoraf 28 døde. Jo yngre kalvene var, desto bedre blev resultatet. Blandt 35 spædkalve døde således kun een. Resultatet af disse grundigt udførte forsøg var således gunstigt. Anderledes gik det på Dyrlundgaard i Københavns Amt, hvor en malkeko var blevet smittet med kvægsyge. På 10 dyr (5 køer og 5 kalve), som gik i samme indelukke med det smittede dyr, foretoges der indpodning, men alle dyr døde. Dette forsøg kan selvsagt kritiseres, idet de indpodede dyr sandsynligvis kan være blevet smittede af det syge dyr og ikke har haft tid til at op-

bygge immunitet. At bitterheden var meget stor hos denne landmand, kan næppe undre, thi han havde efterhånden mistet alle sine kreaturer, ikke alene grundet på selve kvægsygen men også efter indpodningerne med Thun's metode. Den vrede landmand sluttede sin indberetning med disse ord: „Hvad man i den Henseende har skraalet op om og peget paa, er kun Lygtemænd, der leder jævne Folk vild og ud i Uføre og Ulykke. Dette gælder ogsaa den sidste „nyopfundne Fæ-oculation“. Den er til lige saa liden Nytte som alt andet“. Man må håbe at denne landmand har fået en præmie, i al fald en trøstpræmie. En anden skeptiker var en kollega til Thun nemlig pastor *Andreas Raarup (1713–90)* i Ølsted og forpagter i Hatting. I en indberetning til Generallandvæsenskollegiet dateret 25/11 1770 omtalte han indpodningen som „urimelig og unyttig“. Derimod mente han, at kun „Søndenvind og varme Somre“ kunde kurere kvægsygen.

De fleste af de tidligere indpodningsforsøg var blevet udført på små kreaturgrupper. Mere omfattende undersøgelser blev først sat igang i Holland af den kendte læge og videnskabsmand *Pieter Camper (1722–89)*. Han var blevet opfordret til at holde foredrag og demonstrationer over kvægsygen i Teatrum Anatomicum i Groningen, og her præsterede han fire ypperlige forelæsninger over sygdommens årsager, klinik, patoanatomy og behandling. Camper gav i sin sidste forelæsning en fyldig oversigt over de tidligere foretagne indpodningsforsøg samt nævnte resultaterne af sine egne påbegyndte forsøg. Han angav, at det gik altfor langsomt, og at han derfor havde fået den idé at grundlægge et selskab til foranstaltning af mere omfattende indpodninger. Den 16/3 1769 stiftede han derpå selskabet sammen med sin kollega og ven *Wouter van Doeveren (1730–1783)* og den yngre kollega *Winold Munniks (1744–1806)*. Samtidig begyndte Munniks og Camper indpodningsforsøg på 112 køer. Af stor betydning for indpodningssagen her i Danmark var det, at Camper's forelæsninger, der var udgivet på hollandsk i 1769, blev oversat til tysk af den i Lübeck fødte men i København praktiserende læge, dr. med. *Johan Christian Lange (1717–76)* og trykt i København i 1771.

I Danmark havde Buchwald allerede i 1745 modtaget et kongeligt mandat til at anstille kurforsøg på de syge besætninger på Amager, og den i 1746 publicerede afhandling var et resultat af disse observationer. Men fakultetets interesse for kvægsygen viste sig yderligere

Johan Just von Berger.
Medicinsk-historisk Museum.

ved, at man i begyndelsen af tredserne delegerede to af Buchwalds medicinske studenter til at anstille kliniske undersøgelser vedrørende den nævnte sygdom. De udvalgte var *Urban Bruun Aaskow* (1742–1806) og *Jens Bang* (1737–1808) hvilken sidste dog senere afløstes af *Claus Pedersen Ellius* (c. 1740–73), der i 1764 iøvrigt udgav en afhandling om kvægsygen. Aaskow ledede disse undersøgelser, der foregik på Sjælland fra juni 1763 til slutningen af januar 1764, og resultaterne publiceredes i 1765. Det drejer sig om særdeles grundige observationer angående kvægsygens symptomatologi og patoanomi.

De forskellige teorier om sygdomsårsagerne diskuteres, og Aaskow anfører, „at det smitsomme Væsen må være overmåde skarpt og fin og tillige have den Beskaffenhed at kunne formere sig men derhos ikke at anfælde andre dyr end Kvæget og ingen af dem meer end engang“. Vedrørende behandlingen af de syge dyr anbefales det at anvende de gængse lægemidler tidligere i sygdommen end det hidtil er sket. Iøvrigt henviser Aaskow til at „man med Billighed kan vente en fuldkommen og tilforladelig Efterretning af vore Landsmænd, som paa kongelig Bekostning er udsendte til Lyon for ved det der værende Academie at underrettes i Fæ-Lægen (Medicina Veterinaria)“. Aaskow hentyder her til Abildgaards og to andre lægers udsendelse i 1763. Hvad specielt angår den forebyggende behandling med indpodning, refererer Aaskow til erfaringer fra udlandet, ifølge hvilke over halvdelen af de indpodede dyr kunne reddes. Det er de i Braunschweig i 1763 publicerede resultater, som der her er tale om. Som argument for at anvende indpodningen af kvægpest drager Aaskow paralleler til den gunstige effekt af koppeindpodningen.

Aaskow's udmærkede arbejde gav dog ikke anledning til nogen forøget indsats herhjemme. Først da Camper's og Munniks' indpodningsforsøg fandt omtale, skete der et skred i sagen. „Kiøbenhavnske Adresse-Contoir's Efterretninger“ bragte således i numrene fra 22/8, 12/9 og 5/11 1769 meddelelse om det hollandske indpodningsselskabs dannelse og om de påbegyndte forsøg omfattende fire forsøgsrækker à 25 stk. hornkvæg. Dette må uden tvivl have bidraget til at styrke interessen for indpodningsspørgsmålet. Når så dertil kom, at Thun's beretning om egne vellykkede forsøg indsendtes til Generallandvæsensskollegiet d. 19/1 1770, har man formentlig årsagen til, at man nu endelig tog affære herhjemme.

Resultatet blev, at livmedicus Just von Berger skrev til Camper, som svarede i et brev af 11/5 1770. Dette brev, der var affattet på fransk, redegjorde meget omhyggeligt for den ved de hollandske forsøg anvendte teknik, samt gav råd om udvælgelsen af forsøgsdyr og disses forberedelse. Med brevet fulgte endvidere et på tysk affattet manuskript omhandlende resultaterne af dr. Munniks' indpodningsforsøg på 112 kreaturer. Såvel Camper's brev som det tyske manuskript findes nu i det danske Rigsarkiv.

På grundlag af Camper's redegørelse besluttede det Danske Kam-

merkollegium i forbindelse med Collegium medicum at foretage en større række indpodningsforsøg under anvendelse af hans teknik. Denne bestod i, at man på kreaturets lår svarende til tuber ischii trak en enkelt, dobbelt eller tredobbelt bomuldstråd, vædet i slim eller materie fra næsen på et sygt dyr, igennem huden ved hjælp af en kirurgisk nål og derpå lod tråden blive liggende et stykke tid.

Om disse indpodningsforsøg, der gennem en treårig periode 1770–1772 udførtes på den lille sjællandske ø, Avnø, foreligger der en større anonym beretning, som i bogform publiceredes i 1775. En samtidig tysk udgave var oversat af *Johan Clemens Tode (1736–1806)*, men at denne også har været selve værkets hovedforfatter, fremgår af *Abildgaards* afhandling fra 1779, i hvilken det hedder „at vor lærde Professor Tode har skrevet Indpodningsforsøgenes Historie ved at foretage flittige og velvalgte Uddrag af de foreliggende omstændelige Journaler og først publiceret dem på dansk og derefter oversat dem til tysk“. Selve de nævnte forsøgsprotokoller befinder sig blandt Rigsarkivets akter. Ledelsen af forsøgene blev betroet professor i botanik, dr. med. *Georg Christian Oeder (1728–91)*, der som kongelig comisarius overvågede alle de indpodninger, der udførtes det første år. Endvidere antoges kirurgen *Johannes Wither* til at udføre indpodninger, obduktioner samt registrering af de foretagne observationer. Resultaterne var følgende:

År	Indpodede dyr	Helbrede	Døde	Ikke smittede
1770....	61	18	42	1
1771....	160	91	1*)	68
1772....	169	123	2	44
Ialt:	390	232	45	113

*) slagtet.

Det, der falder mest i øjnene ved *Oeder's* forsøg, er den store forskel på resultaterne fra de tre år. I 1770 døde $\frac{2}{3}$ af de indpodede dyr, i 1771 derimod ingen, men eet dyr blev slagtet under forsøget med henblik på en videnskabelig undersøgelse af organerne. Til gengæld var antallet af dyr, hos hvilke indpodningen ikke slog an, betydeligt indenfor de sidste to år, nemlig henholdsvis 42% og 26%. Camper

omtaler flere gange i sine senere skrifter de danske indpodningsforsøg, som han betegner som negative, og vel en af grundene til at han selv foretog nye forsøg i Friesland og Groningen, hvilke angaves vellykkede. Også Abildgaard fremkom i 1779 med en alvorlig kritik af Oeder's forsøg. Det han især hæftede sig ved var, at indpodningsstoffet (slim og pus fra næsen), anvendt ved de sidste to års indpodninger, havde været opbevaret gennem længere tid og derfor var blevet svækket eller endog inaktivt. Dette var da også grunden til, at Abildgaard foranledigede nye indpodningsforsøg anstillet fortrinsvis i Mecklenburg, hvor imidlertid de første resultater var dårlige, de senere derimod gode, idet der af 3806 indpodede dyr kun døde 344 (9%). Andre forsøg, foretaget i Holsten, viste 56 dødsfald blandt 496 indpodede dyr. Derimod var resultaterne af indpodningerne på Sjælland, Lolland og Langeland mindre overbevisende, idet mortaliteten varierede mellem 38% og 57%. Abildgaard angav iøvrigt flere praktiske anvisninger med hensyn til indpodningens teknik, specielt skulle indpodningsstoffet tages fra næse eller øjne på sygdommens anden dag eller i al fald senest tredjedagen. Indpodningsstedet spillede derimod ingen rolle. Det fremgik yderligere af Abildgaards undersøgelser, at ældre køer tålte indpodningen dårligere end unge, ligesom bestående drægtighed forøgede mortaliteten betydeligt. Alt sammen iagttagelser, som også Camper og Munniks allerede havde gjort. Abildgaards sluttelige vurdering af indpodningen som et beskyttelsesmiddel mod kvægsyge var, at den var den bedste, når man ikke kunne benytte den allerbedste, nemlig isolation og nedslagting. Trods de mange ihærdige forsøg var indpodningstabet dog fortsat stort, og selve metoden var højst lunefuld, velnok først og fremmest grundet på indpodningsstoffets højst varierende virulens. En anden uheldig omstændighed var også, at der som følge af mangelfuld isolation af de indpodede dyr undertiden opstod en meget alvorlig udbredning af smitten, således f. eks. i Holland. Alt dette bidrog til at bringe metoden i vanry, men heldigvis ebbede de store epidemier imidlertid ud, her i Danmark således i 1783.

Man ved nu, at kvægsygen (pestis bovina) skyldes et filtrerbart virus, der blev opdaget af *Charles Nicolle* (1866–1936) og medarbejdere i 1902. Smitten er sædvanligvis alimentært betinget. En medikamentel behandling af sygdommen er uden værdi. Undtagelses-

vist angribes også andre drøvtyggere. Beskyttelsespodninger er anvendt både i Indien og Sydafrika. Dels har man anvendt vacciner af virus, der er svækket gennem passagepodninger, dels vacciner, fremstillet af organmateriale fra kvægsygeramte dyr og tilsat virusdræbende midler. Det sikreste middel mod bekæmpelse af kvægsygen er de veterinærpolitimæssige foranstaltninger. Man kan begynde med beskyttelsespodninger, hvis sygdommen har opnået større udbredning, og så senere indlede en nedslagtning af de angrebne dyr. Kvægsygen synes nuomstunder at være en af de veterinære sygdomme, der er forholdsvis let at bekæmpe. (*H. C. Bendixen*).

Skal man kort sammenfatte Thun's indsats indenfor den humane og den veterinære medicin, må det blive som følger. Thun var med overvejende sandsynlighed den første, som indpodede kopper her i Danmark. Tilskyndelsen dertil har han sikkert fået takket være den i 1753 udsendte oversættelse af Butini's bog. I „Kiøbenhavnske Danske Post-Tidender“ af 27/8, 3/9 og 10/9 1753 findes der notitser om, at Butini's bog er til salg hos boghandler Mumme, og yderligere er der i det fransksprogede „Mercure Danois“ en 19 sider stor fortrinlig anmeldelse. Desværre er hverken oversætterens eller anmelderens navne her anført. Indpodningerne på sine seks børn omtalte Thun imidlertid først i indberetningen om kvægsygen, dateret 19/1 1770. Såfremt man går ud fra, at Thun's angivelse af tidspunktet for koppeindpodningen – 16 år forinden – er strengt korrekt i tidsmæssig henseende, skulde han altså have kunnet indpode i al fald de ældste fem børn indenfor første halvdel af året 1754, og J. C. Fabricius' indpodning af sine to sønner fandt først sted i juni samme år. Thun's oplysninger om koppeindpodningen forblev imidlertid upåagtet indtil i 1890, da *Poul Hansen* første gang nævner dem i en afhandling i tidsskriftet „Vort Landbrug“, og herefter følger der omtale hos *J. Petersen* (1891 & 1896) i dennes arbejder om kopper og koppeindpodningen. I den nyere litteratur er der referencer hos *E. Gotfredsen* (1950), *I. Rich* (1954) og *E. Snorrason* (1968). Endvidere er der henvisninger i nyere biografiske lexica og opslagsværker, nemlig *C. P. Bricka* (1903), *H. Ehrencron-Müller* (1930), *P. Engelstoft* (1943) og *J. P. Trap* (1930 og 1967).

Hvad angår Thun's indsats med hensyn til indpodningen mod

kvægsyge, er det næppe sandsynligt, at han har været vidende om tidligere indpodningsforsøg i Tyskland, Holland og England, idet resultaterne næsten udelukkende blev publiceret i lokale tidsskrifter og aviser. Hos Thun var tanken om at indpode kreaturerne mod kvægpest i 1762 imidlertid nærliggende, idet han besad gode erfaringer med koppeindpodningen i 1754.

Hvilken rolle Thun's indberetning til Kammerkollegiet og Kommercekollegiet om den første indpodning i 1762 kan have spillet er vanskelig at sige. Sidstnævnte instans synes absolut at have været interesseret trods Thun's uvilje mod at udtale sig nærmere om metodens principper. Udelukket er det ikke, at hans indberetning kan have virket inspirerende for de af U. Aaskow fra 1763–1764 foretagne undersøgelser. Da kvægsygen atter blussede op i 1769, var det ganske naturligt, at Thun anstillede mere omfattende forsøg for derigennem at underbygge formodningen om indpodningens nytte. Iøvrigt havde Thun også økonomiske interesser, da han foruden sin præstegerning tillige var ejer af ejendommen Mejlbygaard.

Det er dog først og fremmest trykningen af Thun's lille skrift om kvægsygen, der gjorde ham kendt i vide kredse, samt medførte hans udnævnelse til korresponderende medlem af det nystiftede Landhusholdningsselskab. Også livmedicus Just von Berger må vel have set Thun's indberetning til Generallandvæsenskollegiet i januar 1770, og muligvis har han haft den i erindring, da han sendte sin forespørgsel om indpodningen af kvægpest til P. Camper i Holland. Berger blev iøvrigt selv medlem af Landhusholdningsselskabet i 1771.

Når hverken Cl. Tode eller P. C. Abildgaard omtaler Thun's forsøg med indpodning mod kvægsygen, skyldes det vistnok ukendskab til deres existens. Collegium medicum var mere optaget af kollegiale stridigheder, og de veterinære sygdomme blev mange steder varetaget af præsterne. Derimod er det helt givet, at Landhusholdningsselskabet helt tog Thun til sit hjerte. Og at hans indpodningsforsøg har vakt berettiget opsigt i sin tid, derom kan der ikke herske tvivl. Der findes således meget fyldig omtale af hans skrift i „Kritisk Journal“ i 1770 og i „Lærde Efterretninger“ i 1772. Også de ældre biografiske lexica nævner Thun's arbejde om kvægsygen, således *J. Worm* (1771) *P. Rhode* (1775) og *R. Nyerup & J. E. Kraft* (1820). Endvidere findes der omtale i de nyere biografiske værker, således *O. F. Arends* (1932),

Oster Lindet kirke, i hvilken Peder Thun er bisat.

(Fot. Viggo U. Poulsen).

C. P. Bricka (1903), H. Ehrencron-Müller (1930), P. Engelstoft (1943), og endelig redegøres der nøje for hans forsøg i afhandlinger af M. Salomonsen (1857), P. Hansen (1890) og J. Søegaard (1920).

Thun havde mange interesser. Foruden de to hovedemner, som er blevet omtalt i det foregående, var han forfatter til tre mindre arbejder. I 1766 publicerede han i „Kiøbenhavnske Adresse-Contoir's Efterretninger“ et kort indlæg „En Anmeldelse om Inscriptionen på Guldhornene“. Det drejer sig om en tydning af det sidst fundne horn. Thun nævner iøvrigt, at han allerede har „udkast til 10 Capitler om begge Guldhorns formentlige Historie, Alder og især de fornødne Bevisnings-Grunde til den anførte Læsning og Udtolkning“, men nogen publikation af dette større arbejde ses imidlertid ikke at have fundet sted. *Erich Christian Werlauff (1781–1871)* betegner dog Thun's forsøg på en tydning som „uheldigt og ubetydeligt“. 1771 udgav Thun på egen bekostning et lille skrift med to artikler af henholdsvis filologisk og teologisk beskaffenhed. I den første søgte han at påvise, at framra hos Tacitus ikke er et tysk, men et jydsk eller gammel dansk ord. Den anden afhandling drejede sig om, at Maria efter Jesu fødsel har haft børn med Joseph. Endelig udsendte Thun i 1782. det vil sige året før sin død, et trykt digt på 23 vers, tilegnet menigheden i Øster Lindet sogn. Titlen lyder „En Sang om Menneskets tredobbelte Liv til en vel grundet Frimodighed mod Døden“. Selvom dette digt, i hvilket han på en smuk og værdig måde tager afsked med sine omgivelser, vel nok i lyrisk henseende kan virke ubehjælpsomt, er det dog et vidnesbyrd om et rigt og virksomt liv. I det tredje vers hedder det:

Dog var Bevægelse mit første Arbejde,
Om Natten jeg ey hvilte
Og Nat fra Dag ey skilte,
Mit Liv var dog en Glæde
og Føden idel Væde.*

* Udtrykket „Væde“ må her opfattes i betydningen „livgivende“ eller „kraftgivende“. Sml. også „Tak for Daabens hellig Væde“ (Thomas Kingo).

Peder Thun har givetvis været en meget vågen og interesseret personlighed. Han står som en fornem repræsentant for oplysningstidens præstestand. Gennem sine forsøg på at tilvejebringe en rationel bekæmpelse af smitsomme kopper og kvægpest har han sikret sig en varig plads i både lægevidenskabens og veterinærmedicinens historie.

Jeg bringer hermed en hjertelig tak til Rigsarkivet, Landsarkiverne i Åbenrå og Viborg, de storkøbenhavnske biblioteker, samt det kongelige hollandske bibliotek i Haag. Endvidere er jeg følgende enkeltpersoner stor tak skyldig for værdifuld bistand gennem oplysninger og råd, således medicinalhistorikerne professor, dr. med. V. Møller-Christensen, Roskilde, og overlæge, dr. med. E. Snorrason, Frederiksberg, filologen, lektor V. Ekenvall, Göteborg, pastor A. Poulsen, Øster Lindet, og min slægting, dyrlæge P. Gejl, Jægerspris.

LITTERATUR

- Aaskow, U. Bruun: En Afhandling om Qvægsygen grundet paa de Iagttagelser og Erfaringer, som efter Kongelig Allernaadigst Befaling paa Høysammes Bekostning ere anstillede i Siælland. Kjøbenhavn 1765.
- Abildgaard, P. C.: En dansk Heste- og Qvæglæge i lidet Udtog. Kiøbenhavn 1770.
- Abildgaard, P. C.: Abhandlung über die Viehseuche und deres Einimpfung, 1779 i E. Viborg: Sammlung von Abhandlungen für Thierärzte und Oekonomen. Bd. 1. Kopenhagen 1795.
- Baden, G. L.: Danmarks og Norges Kong Frederik den Femtes Regjerings Aarbog. Kjøbenhavn 1832.
- Bendixen, H. C.: Forelæsninger over Speciel Patologi og Terapi. Infektionssygdomme hos Husdyrene. København 1944. S. 125.
- Bourgelat, C.: Rapport fra L'Ecole Royale Vétérinaire, Lyon 1763. Manuskript i Rigsarkivet. København.
- Buchwald, B. J. von: Korte Beretning hvad hand angaaende Qvæg=Sygen har kundet observere, samt sine Betænkninger om Sygdommens Oprindelse og Beskaffenhed med hosføyede og derpaa sig grundende Middeler eller Medicamenter som hand agter og til deels har funden tjenlige derimod saavel præservative som curative, afhandlet udi 7 Membræ. Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter. II Del. 403. 1746.
- Butini, J.-A.: Traité de la petite vérole communiquée par l'inoculation. Paris 1752.

- Butini, J.-A.: Afhandling om de ved Indpropningen tilbragte Børnekopper. Oversat fra fransk. (Just von Berger). Kiøbenhavn 1753.
- Bötticher, I. G.: Kurze Betrachtung über die grausame Horn-Vieh-Seuche. Frankfurt 1747.
- Callisen, H.: Physisk-medicinske Betragtninger. Kjøbenhavn 1809, Bd. II.
- Camper, P.: Lessen over de thans zweevende Veesterfte. Leeuwarden 1769.
- Camper, P.: brev til livmedicus Just von Berger d. 11/5 1770. Rigsarkivet.
- Camper, P. & Munniks, W.: Vorläufige Bemerkungen über den Nutzen der Einimpfung der auftauchende Viehseuche so wie solche an 112 einjährigen Kalbern in Friesland. 1769. Manuskript i Rigsarkivet.
- Camper, P. & Weiss: Ueber das Anstecken der Viehseuche die Wahre und eigenthümliche Ursache derselben und die eigentlichen Verbauungsmittel darwider. Greifenwald 1783.
- Condamine, De la: Mémoire sur l'inoculation de la petite vérole. Mémoires de l'académie de sciences. 1754.
- Condamine, De la: Kort Afhandling om Smaa-Koppernes Indpodning. Oversat af B. J. Lodde. Kiøbenhavn 1755.
- Detharding, G.: Uforgribelige Tanker om de Stene, som ere fundne i Galleblæren hos det af denne Tids Sygdom henfaldne Horn-Qvæg, om og hvorvidt samme have Deel i Sygdommen. Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter. II Del. 375, 1746.
- Dieckerhoff, W.: Geschichte der Rinderpest und ihrer Litteratur. Berlin 1890.
- Ellius, C. P.: Investigationum luis bovillae atque experimentorum circa cam jussu ac sumtii Daniae majest. Havn 1764.
- Gotfredsen, E.: Medicinens Historie. København 1950. 233.
- Hahn, W.: Anmerkninger over den grasserende Qvæg=Syge 1763. Manuskript i Rigsarkivet.
- Hansen, P.: Fra Kvægpestens Tid. Vort Landbrug. 9. 511, 1890.
- Holberg, L.: Kort Betænkning over den nu regjerende Qvæg=Syge med nogle oeconomicke Anmærkninger. Kjøbenhavnske Selskabs Skrifter. II Del. 385, 1746.
- Kersting, J. A. (?): Versuch einer näheren Erklärung der Hornviehseuche, nebst einigen Wahrnehmungen über die Einpropfung derselben. Braunschweig 1763.
- Kornerup, B.: Ribe Katedralskoles Historie. København 1952. Bd. II, 185, 187.
- Krünitz, J. G.: Verzeichniss der vornehmsten Schriften von der Rindervieh=Seuche. Leipzig 1767.
- Lange, J. C.: Vorlesungen über das heutige herumgehende Viehsterben. Auf der Anatomischen Schaubühne zu Gröningen 1769 öffentlich gehalten von Peter Camper. Kopenhagen 1771.
- Layard, D. P.: A discourse on the usefulness of inoculation of the horned Cattle, tho prevent the contagious distemper among them. London 1757.
- Munniks, W.: Voorlooper van Waarneemingen omtrent den uitslag van de inenting der besmettelijke veeziekte op een hondert en twaalf hokkelingen gedaan. Leeuwarden 1769.
- Møller-Christensen, V.: Træk af Universitetets medicinsk-historiske museums historie. Med. Forum. 19, 129, 1966.

- Nozeman, C. Kool, A. & Tak, J.: Eerste proefneming omtrent de uytwerkingen van de inenting der ziekte van het rundvee, gedaan in de Beverwijk. Amsterdam 1755.
- Petersen, J.: Koppeindpodningen i det 18de Aarhundrede. Bibl. f. Læger. 83. Aarg. 7 række, 2 Bind. 267, 351, 1891.
- Petersen, J.: Den danske Lægevidenskab. 1700–1750. København 1893.
- Petersen, J.: Kopper og Koppeindpodning. Kjøbenhavn 1896.
- Raarup, A.: Friske Tanker om Sygt Kvæg. 1770. Manuskript i Rigsarkivet.
- Ramazzini, B.: De contagiosa Epidemia, quae in Patavino agro et tota fere Venetia ditione in boves irrepsit Patav. 1712.
- Rich, I.: Koppernes Historie. Tidskr. f. Sygepl. 54, 325, 1954.
- Rottbøll, C. Friis.: Forsøg til en ny Grund-Lære om Koppernes Indpodning. Kiøbenhavnske Selskabs Skrifter. IX Del. 449, 1765.
- Rottbøll, C. Friis.: Afhandling om Smaae = Kopperne. Kiøbenhavn 1766.
- Salomonsen, M.: Nogle Meddelelser om Qvægpesten i Danmark og om de Indpodningsforsøg, der i forrige Aarhundrede anstilledes mod den. Tidskr. f. Veterin. 5, 241, 1857.
- Schwab, K. L.: Die Geschichte der Rinderpest. Die Thierheilkunde in ihrer primären Gestaltung zur Wissenschaftlichkeit. München 1848.
- Schwenke, D.: Die Einpimpfung der Hornviehes betreffend. Bremisch. Mag. z. Ausbreitung der Wissenschaften. Bd. 1. 106. 1757.
- Snorrason, E.: Johann Friedrich Struensee, Læge og Geheimstatsminister. København 1968.
- Struensee, J. F.: Von Einpimpfung der Blattern. Schlesw. Holstein. Anzeigen, 649, 1763.
- Struensee, J. F.: Versuch von der Natur der Viehseuche und der Art sie zu heilen. Schlesw. Holstein. Anzeigen, 97, 1764.
- Søgaard, J.: Kvægpesten i Danmark i det 18. Aarhundrede. Vort Landbrug. Bd. 39, 506, 1920.
- Thomsen, O.: Koppevaccinationen. København 1929.
- Thun, P.: En Anmeldelse om Inscriptionen paa Guldhornene. Kiøbenhavnske Adresse = Contoir's Efterretninger. Nr. 106, 1766.
- Thun, P.: Promemoria, indsendt til Generallandvæsenkollegiet d. 19/1 1770. Manuskript i Rigsarkivet.
- Thun, P.: Efterretning om Horn = Qvæggets Indpodning. Juridiske, medicinske og oconomiske Tidender. Nr. 18, 28, 30 og 39. 4. Aarg. 1770.
- Thun, P.: Efterretning om Qvægsygens Indpodning. Kjøbenhavn 1770.
- Thun, P.: Tvende Original-Tanker til Sandheds Opdagelse og Oplysning, fremsat i tvende Capitler. Hadersleb. 1771.
- Thun, P.: En Sang om Menneskets tre dobbelte Liv til en vel grundet Frimodighed mod Døden. Haderslev. 1782.
- Tode, C.: Beretning om Qvægsygens Indpodninger som i Dannemark i Aarene 1770, 71 og 72 paa Kongelig Bekostning er blevne foretagne. Kiøbenhavn 1775.

- Viborg, E.: Sammling von Abhandlungen für Thierärzte und Oekonomen. Bd. 1. Kopenhagen 1795.
- Vink, H.: Lessen over de herkauwing der runderen en deres woedende Veeziekte te Rotterdam. 1770.
- Werlauff, E. C.: Hans Grams Afhandling om det i Aaret 1734 ved Mögeltönder fundne Guldhorn. Annaler for Nordisk Oldkyndighed og Historie. 160, 1853.

Opplagsbøger og leksika.

- Arends, O. F.: Gejstligheden i Slesvig og Holsten fra Reformationen til 1864. Bd. II. 317, 1932.
- Bricka, C. F.: Dansk biografisk Lexikon. Bd. XVII, 358, 1903.
- Ehrencron-Müller, H.: Forfatterlexikon. Bd. VIII, 240, 1930.
- Engelstoft, P.: Dansk biografisk Lexikon. Bd. XXIV, 78, 1943.
- Jensen, N. H. A.: Versuch eines kirchlichen Statistik des Herzugthums Schleswig. 1840–41. 1472.
- Nyerup, R. & Kraft, I.: Almindeligt Litteraturlæxicon for Danmark, Norge og Island. 615, 1820.
- Nystrøm, E.: Luxdorfs Dagbøger, Bd. I, 208. 1915.
- Rhode, P.: Samlinger til Haderslev Amts Beskrivelse. 463, 1775.
- Trap, J. P.: Kongeriget Danmark. 4. udgave. Bd. IX. 167, 1930.
- Trap, J. P.: Danmark. 5. udgave, Bd. X, 303, 1967.
- Wiberg, S. V.: Almindelig Dansk Kirkehistorie. Bd. II. 316, 1860.
- Worm, J.: Forsøg til et Lexicon over danske, norske og islandske lærde Mænd. Bd. II, 488, 1773.